

УДК 711.438:338.244.47:321.01

*М.Й. МАЛІК, доктор економічних наук, професор, академік НААН,
головний науковий співробітник
Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки»
Л.В. ЗАБУРАННА, доктор економічних наук, професор,
Національний університет біоресурсів і природокористування України*

Розвиток сільських територій в умовах децентралізації влади

Постановка проблеми. У соціально-економічному житті України сільські території займають особливе місце. На них проживає третина населення нашої держави і припадає 90% її площі. Водночас на сільських територіях України значно погіршується демографічна й екологічна ситуація, руйнується соціальна інфраструктура, знижується тривалість життя сільського населення. Обмежені можливості для праці в селі, нижчий (порівняно з міським) рівень доходів у чималому ступені вплинули на процеси відпливу та деградації робочої сили й обезлюднення сіл і, як наслідок, – на наростання соціально-економічних диспропорцій у сільській місцевості та появу депресивних сільських територій, де економічні, соціальні й екологічні проблеми все більше посилюються, призводять до загальної нестійкості та дезінтеграції економіки України. У зв'язку з цим вихід села на якісно новий рівень роз-

витку стає одним із важливих державних завдань.

У світовій практиці розвиток сільських територій пов'язується з розвитком сільськогосподарства. Після Лісабонського саміту ЄС (2005 р.) політика розвитку сільських територій і спільна сільськогосподарська політика інтегруються. В основу покладено концепцію стійкого розвитку, посилюється увага до умов формування багатofункціонального села. У зв'язку зі зміною векторів управління економікою в бік децентралізації актуальним питанням є вибір нової моделі територіальної політики, в якій основна увага акцентується на формуванні передумов конкурентоспроможності й самозабезпеченості новостворюваних територіальних громад.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням розвитку підприємницької діяльності на сільських територіях приділяють увагу багато науковців та економістів-практиків серед яких О.Г. Булавка [1], П.І. Гайдучкий, В.С. Дієсперов [2], Л.В. Забурана [4, 5], В.Д. Залізко [7],

© М.Й. Малік, Л.В. Забурана, 2017

М.Ф. Кропивко [23], М.А. Лендел [10], Ю.О. Лупенко [24], М.Й. Малік [23, 24], О.М. Могильний [11], О.І. Павлов [13], І.В. Прокопа [17], В.П. Рябоконт [18], П.Т. Саблук [19], О.П. Славкова [21], О.Г. Шпикуляк [29], В.В. Юрчишин [29] і ряд важливих досліджень науковців ННЦ «Інститут аграрної економіки». Але нині питання розвитку сільських територій України в умовах децентралізації влади стоять вкрай гостро та потребують переосмислення й удосконалення підходів до формування сучасних інструментів державної підтримки даного розвитку.

Мета статті – розгляд існуючих проблем і перспектив розвитку сільських територій України з урахуванням зарубіжного досвіду та в сучасних умовах децентралізації влади.

Виклад основних результатів дослідження. Концепція розвитку сільських територій, сформувавшись у своїх першоосновах у 70-х роках ХХ ст., із того часу постійно й суттєво еволюціонує. Активізація досліджень трансформаційних процесів у сільському секторі, а саме щодо міграційних рухів населення, змін у сфері зайнятості, життєвому середовищі на селі, з обґрунтуванням концепції багатofункціональності українського села, забезпечила формування основ концепції розвитку сільських територій. У цей же період (починаючи з 1970 р.) зазначену концепцію почали застосовувати у межах політики Європейського Союзу, загальною ж законодавчою базою та єдиним підходом щодо її реалізації за часом належать до другої половини 80-х років минулого століття.

Нині в науковій літературі значно підвищився інтерес до поглибленого дослідження сфери розвитку сільських територій, окреслення відмінностей і розмежування сутності понять «сільський розвиток» та «розвиток сільської місцевості/територій». У Європейському Союзі й країнах-членах ці два терміни зазвичай застосовуються як синоніми. Зокрема, у Польщі розробляються програми розвитку сільських територій на відповідні роки (Plan Rozwoju Obszarow Wiejskich, PROW) і, очевидно, що в них центральне місце відводиться забезпеченню життєдіяльності населення на цих територіях, а не

йдеться про суто розвиток територій як таких.

Водночас дослідження розвитку сільських територій як суспільного процесу, що відбувається в межах сільської соціально-територіальної підсистеми суспільства, ґрунтується на їх розгляді як об'єкта сільського розвитку. О. Павлов зазначає [13], що ідентифікація розвитку сільських територій (об'єктивного прояву суспільного процесу) із сільським розвитком (процесним проявом) є засобом зіставлення понять «розвиток сільських територій» та «сільський розвиток» як споріднених і має на меті визначити глобалізаційний та реформаційний контексти розвитку сільських територій, з чим ми й погоджуємося.

Приєднуючись до противників пошуку теоретичних розбіжностей у дефініціях, коли погодженою є цільова установка, а саме поліпшення якості життя сільського населення та у випадку, коли йдеться й про розвиток сільських територій, і сільський розвиток, у дослідженні використовуватимемо термін «розвиток сільських територій».

Дослідник В. Ю. Уркевич визначає розвиток сільських територій як незворотну, спрямовану, закономірну зміну цього об'єкта [25, с. 25]. Не заперечуючи в цілому проти вживання такого узагальнювального визначення, все ж варто відзначити, що воно не враховує напрям змін, адже крім позитивного (прогресивного) може бути розвиток також негативний (регресивний). Розроблена нині філософська концепція розвитку розглядає останній як процес саморуху від нижчого (простого) до вищого (складного), що розкриває, реалізує внутрішні тенденції та сутність явищ, який веде до виникнення нового. При цьому розвиток визнається іманентним процесом [27, с. 380]. В історії філософської думки вирізняють три основних тлумачення розвитку: як збільшення та зменшення; як перехід можливості в дійсність, а в більш загальному вигляді – як розуміння руху взагалі; як виникнення нового, втілення чого можуть бути численні концепції прогресу. Водночас розвиток може бути як прогресивний, так і регресивний [8, с. 325]. Саме тому ряд науковців акцентують увагу на тому, що розвиток має сприяти позитив-

ним зрушенням й визначають його як процес, у результаті якого відбувається зміна якості чого-небудь, перехід від одного якісного стану до іншого, вищого [22], що відповідає й нашій позиції.

Суто територіальний аспект превалює у визначенні поняття розвитку сільських територій, сформульованому російськими дослідниками В.Н. Басковим і А.В. Кам'янчуком: розвиток – це формування самобутньої й такої, що саморозвивається, соціо-еколого-економічної територіальної системи, яка здатна протидіяти антропогенному переважанню та руйнації ландшафту, забезпечує збереження культурних цінностей, довготривале використання всіх природних ресурсів для сільського господарства, місцевої промисловості, ремесел, промислів, туризму, рекреації й інших сфер господарської діяльності задля досягнення гідних умов життя населення [20]. Однак узагальнююча цільова установка сталого розвитку цієї соціо-еколого-економічної територіальної системи – «гідні умови життя населення» дає підстави для розуміння того, що не йдеться про розвиток території як самоціль, а про те, що очевидною метою розвитку є людина.

Науковці Є.І. Скринник [26] та С.О. Жданов [3] у своїх працях розглядають розвиток сільських територій з позицій системності й комплексності, що забезпечуватиме стабільний розвиток сільської спільноти, диверсифікацію та підвищення ефективності сільської економіки, ріст рівня і якості життя сільського населення, поліпшення екологічної ситуації в сільській місцевості.

На думку науковців ННЦ «Інститут аграрної економіки», розвиток сільських територій як процес складається з двох етапів: перший – досягнення такого ступеня соціально-економічного розвитку, при якому доходи територій від використання ресурсів і виробничих потужностей покриватимуть витрати, необхідні для забезпечення нормального рівня проживання сільських жителів; другий – розвиток територій, при якому доходи від використання їхніх ресурсів і виробничих потужностей покриватимуть витрати, необхідні для подальшого соціально-економіч-

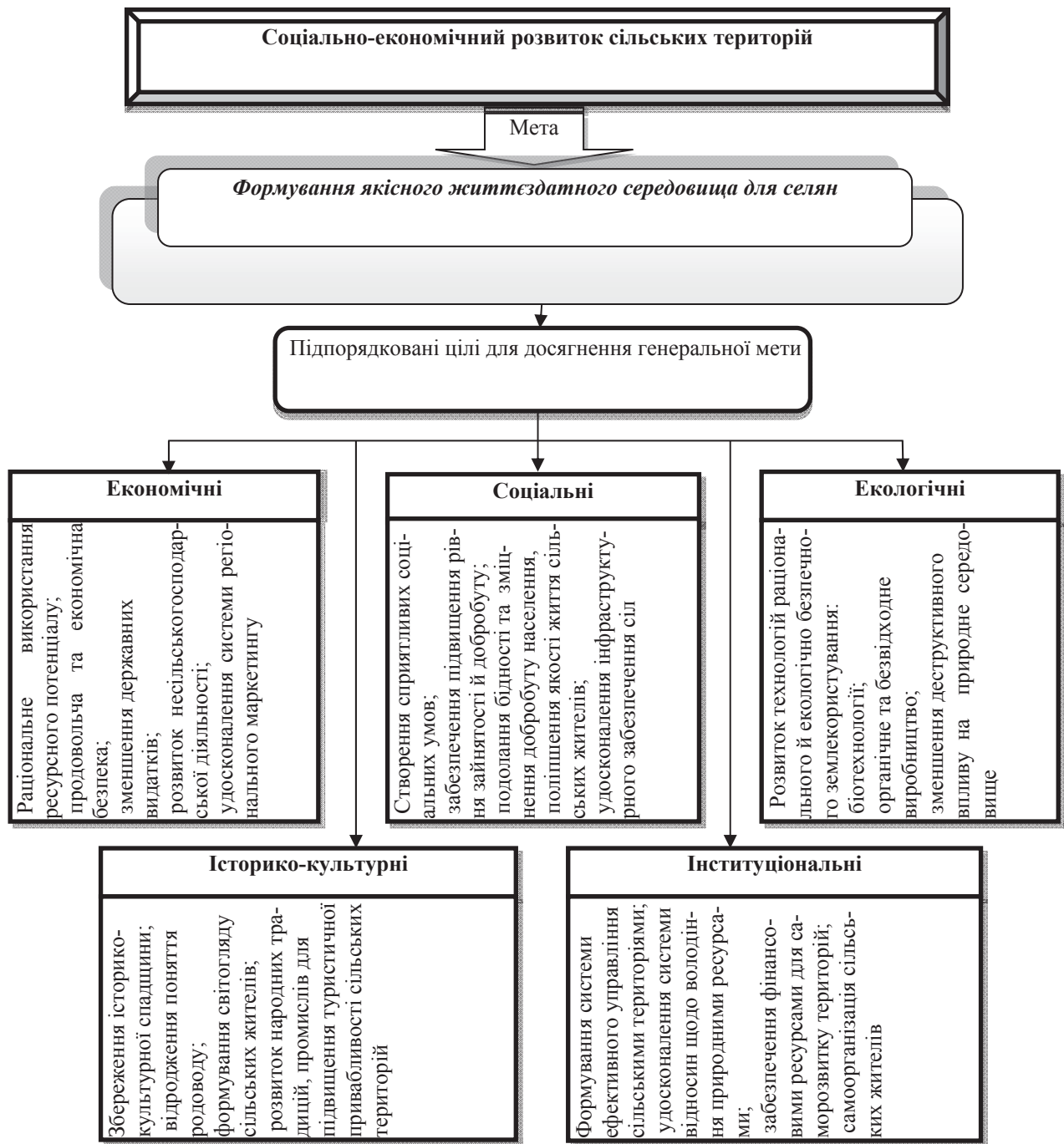
ного розвитку й забезпечуватимуть вищий від нормативного рівень життя їх жителів і подальший розвиток територій [16].

Водночас основною метою соціально-економічного розвитку сільських територій має стати формування високоякісного життєздатного середовища для селян, зокрема через забезпечення продуктивної зайнятості, сприяння розвитку підприємництва. Формування такого середовища можливе досягненням відповідних економічних, екологічних, соціальних, історико-культурних та інституційних цілей, пріоритетність яких залежить від конкретного місця й ролі регіону в міжрегіональному поділі праці [4]. На основі генеральної мети сформовано систему цілей соціально-економічного розвитку сільських територій (рис.). Відповідно до мети всі чинники, що визначають умови та потенційні можливості соціально-економічного розвитку сільських територій, також поділено на п'ять груп [4].

1. Чинники економічного розвитку, пов'язані з рівнем розвитку сільськогосподарського виробництва і його станом в умовах ринку, розвитком інших видів виробництва та сфери послуг, особливо постачання виробництва й торгівлі виробленою продукцією (регіональний маркетинг), розвитком несільськогосподарської діяльності та ін.

2. Чинники соціального розвитку, пов'язані з сільським населенням, його культурою і способом розселення, рівнем зайнятості сільських жителів та їхніх доходів, їх соціальним забезпеченням, забезпеченням умов проживання й інфраструктурною сферою.

3. Чинники екологічного характеру, пов'язані з об'єктами природи (земельними, водними та іншими природними ресурсами), великою мірою визначають можливості й економічну цінність території. Розораність ґрунтів досягла критичної межі, знижується їхня родючість, сільськогосподарські виробники не дотримують елементарних вимог сівозміни, не приділяють належної уваги розвитку технологій раціонального та екологічно безпечного землекористування.

Система цілей соціально-економічного розвитку сільських територій

Джерело: Розроблено авторами на основі [4].

4. Чинники збереження культурної й історичної спадщини, пов'язані з об'єктами матеріальної та духовної культури, які створені у процесі історичного розвитку суспільства на певній території, становлять цінність для історії країни й інтерес як для сьогодення, так і наступних поколінь, можуть бути використані для туристичної діяльності.

5. Чинники інституційних перетворень, пов'язані з відносинами володіння, розпорядження та користування земельними, водни-

ми ресурсами, об'єктами виробництва, інфраструктури й іншими, які беруть участь у системі багатофункціонального розвитку сільських територій, пов'язані з організацією влади та управління на місцях, у регіонах і країні в цілому [4].

Пріоритетність розвитку агропромислового комплексу та соціального розвитку села в національній економіці задекларовано також Законом України "Про основні засади державної аграрної політики на період до 2015 ро-

ку” [6], в якому комплексний розвиток сільських територій і розв’язання соціальних проблем села визначено як одну зі стратегічних цілей державної аграрної політики в Україні. Також у 2010 році Кабінетом Міністрів України було затверджено “Концепцію загальнодержавної програми сталого розвитку сільських територій до 2020 року” [9]. Маючи декларативний характер, вона разом із тим показує підвищену увагу держави до проблем розвитку сільських територій та передбачає розробку детальнішої Програми розвитку сільських територій. Проте свого розвитку цей документ досі так і не одержав.

Водночас за кордоном існує така градація концептуальних моделей державної підтримки розвитку сільських територій [15]:

перша модель – закріплення умов та механізмів державної підтримки в рамках єдиного законодавчого акта (Російська Федерація, Європейський Союз, Канада, Туреччина);

друга модель – наявність різних програм, які можуть бути реалізовані незалежно одна від одної (США, Мексика, Нова Зеландія).

Політика сільського розвитку ЄС і США має багато спільних цілей, але вона дещо різниться в механізмах та пріоритетних напрямках реалізації, визначенні ролі аграрного виробництва в розвитку сільських територій.

Основними напрямками заходів підтримки розвитку сільських територій у США є: економічний розвиток сільських територій, стимулювання створення й розвитку бізнесу; розвиток інфраструктури (житлові програми, водопостачання, електроенергія, широкосмужові мережі, телемедицина та ін.); підтримка людського капіталу, включаючи розвиток системи освіти, професійної підготовки, охорони здоров’я, житлово-комунального господарства і т.д.); боротьба з бідністю (реалізація програм допомоги незаможним) [15]. Однак крім зазначених напрямків, існують й ті, що безпосередньо належать до розвитку села, але реалізуються іншими органами влади.

Традиційно економічною основою сільських територій були галузі, пов’язані з використанням природних ресурсів, насамперед сільськогосподарське виробництво, тобто державна політика в розвинутих країнах була заснована на галузевому підході. Вва-

жалосся, що цілі сільського розвитку та сільськогосподарського виробництва є ідентичними. Нині державна політика в ЄС і США зорієнтована на територіальний підхід при скороченні підтримки безпосередніх товаровиробників.

Головна відмінність політики США від ЄС полягає в тому, що в Євросоюзі напрями розвитку села зафіксовані в рамках Єдиної аграрної політики, складовою частиною якої є стійкий розвиток, тоді як у США також приділяють увагу основним напрямкам, але вони не виділені законодавчо як програми сільського розвитку.

Іншими загальними рисами державної політики ЄС та США є:

надання суб’єктам програм права вибрати з переліку напрямів у рамках єдиної політики або програм різних відомств ті, які найбільше сприяють розвитку сільських територій конкретного регіону;

органам місцевого самоврядування надаються не тільки широкі права з реалізації програм розвитку сільських територій, але й відповідна фінансова підтримка за допомогою використання комплексу фінансових інструментів: прямих платежів населенню, програми грантової підтримки, кредити, гарантії за кредитами, податкові пільги, технічна допомога з чітким зазначенням умов їх застосування [14].

Слід назвати ще один важливий аспект, а саме в країнах ЄС фінансування програм розвитку сільських територій становить понад 20 % від бюджету Єдиної політики, в США – від 11 до 27 % від бюджету Міністерства сільського господарства, проти українських 10 % на сільське господарство й сільський розвиток загалом в Україні [30].

Виходячи з розподілу бюджету, лівова частина бюджетних коштів в Україні, як і раніше, розподіляється на користь сільськогосподарського виробництва, а не на розвиток села. Тобто переважає вузькогалузевий підхід до розвитку сільських територій. Хоча в багатьох розвинутих країнах цей підхід вже довів свою неефективність при розв’язанні проблем сільської місцевості.

Головним суб’єктом господарювання на селі є селянин передпенсійного або пенсійного віку, з низьким професійно-освітнім

рівнем, у минулому колгоспник або робітник радгоспу, метою господарської діяльності якого є виробництво продукції переважно для власних потреб. Проведені нами дослідження показують, що за роки незалежності чисельність сільського населення зменшилася на 3603,1 тис. осіб. За останні 10 років частка селян у загальній чисельності жителів України скоротилася від 32,78 до 31,23%.

На початок 2017 року в Україні офіційно налічувалося 28377 сільських населених пунктів, що на 185 од. менше порівняно з їх кількістю на 01.01.2007 року і на 277 населених пункти менше порівняно з 01.01.2001 року внаслідок зняття з обліку безлюдних поселень. За 1991–2016 роки сільська поселенська мережа скоротилася на 468 сіл (з урахуванням населених пунктів, що не мають постійного населення, але не зняті з обліку)[12].

Погіршується також структурне співвідношення сільської поселенської мережі як за кількістю населених пунктів, так і за їх людністю. Через зменшення великих (1000 жителів та більше) і середніх (500–999 жителів) збільшується кількість малих сіл. Так, якщо у 1996 році села з населенням до 500 жителів становили 60,5%, то на початок 2017 року їхня питома вага вже сягала 67,8%, а середня людність населеного пункту за цей період зменшилася з 588,9 до 501,9 осіб. Коефіцієнт народжуваності сільського населення за 1990-2016 років знизився з 12,7 до 11,3, а коефіцієнт смертності, навпаки, підвищився – відповідно з 16,1 до 18,0. Унаслідок цього близько третини загальної кількості населених пунктів нині знаходиться за межею самовідтворення й віднесені до тих, що деградують.

Економічні та соціальні процеси, які відбулися останні роками в галузі, призвели до поглиблення соціальних проблем села. Зменшилося забезпечення сільської поселенської мережі закладами соціальної інфраструктури і нині розширення охоплення дошкільними закладами становить лише 33,3% загальної кількості населених пунктів; фельдшерсько-акушерськими пунктами - 48,2; амбулаторно-поліклінічними закладами – 1,9% тощо.

Разом із тим реальна середньомісячна заробітна плата працівників сільського господарства за останні вісім років майже не зросла. Рівень бідності жителів сільських місцевостей у період з 2000 по 2015 рік за національним критерієм не знизився, а навіть підвищився — від 28 до 38,8%. За межею абсолютної бідності, яка за критерієм ФАО ООН для країн Центральної й Східної Європи встановлена на рівні вартості добового споживання і визначена в 5 дол. США, нині знаходиться понад 80% сільських жителів України.

Майже у третини сільських населених пунктів немає суб'єктів аграрного бізнесу, які формують робочі місця, що в основному забезпечують доходи сільських жителів і надходження до місцевих бюджетів. У 2015 році більше половини (54,9%) економічно активного сільського населення (у віці 15-70 років) працювало не за місцем проживання, а в містах, за кордоном, у селищах міського типу й інших сільських населених пунктах. За 2000-2015 роки з мапи України зникло 263 населених пункти, а в більшості малих сіл живуть в основному люди похилого віку.

Встановлено, що можливі формалізовані моделі розвитку сільських територій, які спираються на розвиток галузей, розвиток сільських територій як спосіб скорочення розриву в економічному розвитку окремих територій і розвиток сільських територій як формування взаємозв'язків, що ґрунтуються на використанні внутрішніх ресурсів території та диверсифікації доходів суб'єктів господарювання. Кожен окремий підхід до розвитку сільських територій розробляється громадами з урахуванням інституційних, політичних і соціальних складових незалежно від форм власності.

Пропонується виділяти такі модельні структури:

1. Сільські території, що мають достатнє забезпечення ресурсами й розвинене сільське господарство. Виробничий чинник є основним у формуванні економічної бази для розвитку людського капіталу і соціальної сфери (виробничі кооперативи, приватні підприємства, ТОВ).

2. Сільські території, розміщені поблизу великих міст, що зазнають впливу урбані-

зації на економічні процеси та соціальні умови. Розвиток територій формується під впливом міст, а населення має вільний доступ до об'єктів соціальної інфраструктури міст.

3. Сільські території, розміщені в курортних і туристичних зонах, що характеризуються високим рівнем розвитку соціальної інфраструктури та ринків специфічних товарів і послуг.

4. Сільські території, розміщені на значній відстані від центрів ділової активності, що характеризуються низьким рівнем активності господарських систем (особливо малолюдних).

З урахуванням сучасних тенденцій сільського розвитку виділено три концепції моделей сільського розвитку:

1. Ідентифікація сільського розвитку з модернізацією сільського господарства й агропромислового комплексу, в основі якої розвиток сектора економіки (виробнича модель).

2. Зближення розвитку сільських територій зменшенням відмінностей відсталих у соціально-економічному плані сільських регіонів і територій, що мають розвинену виробничу й соціальну інфраструктуру, вищий рівень життя (концепція зближення).

3. Розвиток сільських територій на базі раціонального використання ресурсів даного регіону (людських, ландшафтних) та інтеграції всіх галузей на місцевому рівні (територіальна модель).

У більшості країн світу поширено поєднання галузевого й територіального підходів у моделях розвитку сільських територій. Поєднання міжгалузевого та територіального підходів найприйнятніше для характеристики моделей сільського розвитку в умовах України.

Для перспективних моделей розвитку сільських територій характерне великотоварне експорторієнтоване глибоко спеціалізоване виробництво сільськогосподарської продукції (ріпак, соняшник, зерно), або дрібнотоварне багатогалузеве виробництво, що має перспективи розвитку. У першому випадку для досягнення мети створюються такі умови: концентрація земельних ресурсів, капіталів, формування матеріально-техніч-

ної бази, відповідна до цього система державного регулювання аграрного сектора й механізми державної підтримки.

Позитивні аспекти для великотоварного виробництва (конкурентність переваг, висока концентрація та індустріалізація окремих виробництв) забезпечують, без урахування інтересів селян, максимізацію прибутків і супроводжуються негативними структурними змінами в агропродовольчому секторі, що призводить до зменшення зайнятості сільського населення, витісняючи його в ОСГ та за межі сіл, породжує підвищення продовольчої залежності національного ринку від імпорту важливих продуктів. При цьому втрачається екологічна функція. Проте негативні суспільні наслідки великотоварного виробництва значно перевищують особисті вигоди власників корпоративних структур, пов'язаних зі збільшенням прибутків від імпорту продукції. Ефект масштабу виробництва спрацьовує переважно в інтересах власників корпорацій і мало впливає на доходи сільських територій.

У розвинутих країнах Європи, Північної Америки, Азії основними суб'єктами господарювання у сільському господарстві залишаються фермерські господарства. Середній розмір американської ферми становить 175 га, а найбільші господарства обробляють 1-1,5 тис. га, у Франції - відповідно 50 та 200 га. У Німеччині середній розмір фермерського господарства становить 63 га. За нашими мірками це невеликі господарства, але вони є ключовими в моделі розвитку сільських територій, формуючи не лише сільськогосподарську зайнятість, а й розвиток суміжних галузей за рахунок кооперації.

Зміст моделі розвитку сільських територій має враховувати шляхи розв'язання загальнополітичних і загальноекономічних проблем. В умовах децентралізації влади та запровадження обігу земель сільгосппризначення для збереження українського села важливо забезпечити оптимізацію землеводіння і землекористування. Передусім це стосується розвитку особистих селянських господарств та господарств населення, зокрема запровадженням і дотриманням мінімальних (соціальних) норм землевідведення для їхнього господарювання, розвитком сі-

мейних фермерських господарств, малих і середніх сільськогосподарських підприємств, обслуговуючих, садових, городницьких кооперативів тощо.

Моделі розвитку сільських територій повинні мати також інтеграційну багатуокладність, за якої, крім корпоративних агропромислових формувань, повинні одержати розвиток:

спільна діяльність селянських господарств на засадах кооперування (товариства по спільному використанню техніки й обробітку землі, громадські пасовища, череди, винокурні, маркетингові групи, спілки землевласників-орендодавців тощо);

комунальне і мале приватне підприємництво з надання агровиробничих послуг селянським господарствам населення (кормовиробництво, млини, забійні пункти, молочно-чарні, надання агротехнічних, ветеринарних, торговельних, дорадчих та інших послуг);

кооперативне підприємництво (підприємства споживчої, обслуговуючої, виробничої кооперації);

агропродуктові й територіальні самоврядні виробничі (кластерні) об'єднання (районні, міжрайонні, регіональні).

Одночасно слід проводити політику:

збереження, обов'язково з участю агрохолдингів, сільських населених пунктів із переважанням людей похилого віку та осіб-власників особистих селянських, сімейних і фермерських господарств, які обробляють власні земельні ділянки, та забезпеченням їх необхідними агровиробничими, агросервісними, соціально-побутовими й іншими послугами;

розвитку родових садіб і родових поселень безоплатним виділенням покинутих селянських дворів та сільських поселень місським жителям;

розвитку садових і городніх кооперативів, агротуризму й інших способів оздоровлення міських жителів і збереження сформованого українського етносу, які також мають бути складовими стратегій розвитку сільських поселень та територій.

Не менш важливо забезпечувати формування провідної ролі у розвитку сільських територій сільських громад, розширення їх регуляторних, фінансових контрольних, ор-

ганізаційних, ініціативних й інших можливостей. В умовах децентралізації влади за формування прийнятних для України моделей доцільно поєднувати територіально-самоврядну модель розвитку сільських територій і галузеву систему управління розвитком агропромислового виробництва з використанням механізмів соціального (у т. ч. державно-приватного) партнерства. У приміських зонах необхідно забезпечувати сприяння розвитку спеціалізованих виробництв та каналів постачання жителям міст швидкопсувної сільськогосподарської продукції (квітів, овочів, ягід, молока, свіжої риби тощо), у тому числі підтримкою розвитку тепличного господарства, крапельного зрошення в особистих селянських, сімейних і фермерських господарствах. У санаторно-курортних, лісо-водо-оздоровчих, гірсько-туристичних зонах доцільно створити умови щодо формування сучасної інфраструктури для лікування, відпочинку та спорту, розвитку народних промислів, надання послуг із зеленого туризму. У віддалених від центрів ділової активності сільських територіях, основним способом прикладення праці в яких є сільськогосподарське виробництво, варто розвивати формування агромістечок у місцях концентрації трудомістких виробничих потужностей (тваринницьких комплексів, переробних підприємств тощо) зі стабільним попитом на робочу силу.

Відправним пунктом розвитку сільських територій в Україні є розробка стандартів рівнів розвитку поселень (хутір, село, селище, містечко) і формування відповідних нормативів фінансування і посилення ролі економічного потенціалу місцевого самоврядування.

У цілому моделювання соціально-економічного розвитку сільських територій має включати напрями:

багатоукладне сільськогосподарське виробництво;

стабільне відтворення сільського населення;

упорядкування інженерно-технічних і санітарно-гігієнічних норм територій;

забезпечення зайнятості сільського населення у сфері виробництва й середнього рівня доходів;

підвищення рівня життя та створення необхідних умов життєзабезпечення;
збереження культури і традицій;
розбудова соціальної інфраструктури;
раціональне й екологічнобезпечне використання ресурсів;

розв'язання проблеми доступу сільського населення до сфери послуг (дошкільних закладів, шкіл, медичних, культурно-побутових, торговельних, інших закладів).

Висновки. Стабільність розвитку України значною мірою залежить від розвитку сільських територій та її складових компонентів. В умовах процесу децентралізації влади в Україні з'являються нові можливості розвитку сільських територій. Перспективи місцевого розвитку й благоустрою окремих територіальних громад виступають основним мотивом децентралізації в багатьох країнах. У країнах Європи стійкий економічний розвиток сільських територій є головним аспектом програми розвитку Європейського Союзу, фундаментальним принципом усієї економічної політики розвитку сільських територій. Пріоритетність економічного розвитку останніх у країнах Європейського Союзу відображає той факт, що щорічно з бюджету виділяється більше 30 млрд. євро на структурні економічні перетворення для недостатньо розвинених регіонів, більшість з яких – це сільські території, що можна порівняти з витратами на сільське господарство.

Виходячи з цього, основною метою соціально-економічного розвитку сільських територій має стати формування якісного життєздатного середовища для селян, зокрема через забезпечення продуктивної зайнятості, сприяння розвитку підприємництва. На основі генеральної мети нами розроблено систему цілей соціально-економічного розвитку сільських територій. На нинішній час особливо відчувається потреба в комплексному підході до розв'язання проблем розвитку сільських територій, що передбачає розгляд усіх аспектів: сільського господарства, управління матеріальними ресурсами, торгівлі як на національному, так і регіональному рівні, екологічних аспектів, соціальних пріоритетів, питань, що стосуються об'єктів соціальної сфери, а також здійснення управління всіма цими компонентами на місцевому рівні, відносин з місцевими органами державного управління, організаціями на території громад та звичайно питання фінансування й бюджетування всіх цих компонентів. Запропоновано основні моделі розвитку сільських територій, що враховують шляхи розв'язання загальнополітичних і загальноекономічних проблем. Послідовна й комплексна реалізація зазначених напрямів на інноваційній основі дасть змогу забезпечити сталий розвиток сільських територій, збереження кращих традицій українського села для наступних поколінь.

Список використаних джерел

1. Булавка О.Г. Соціальна паспортизація сіл України – основа розвитку сільських територій / О.Г. Булавка // *Економіка АПК*. – 2013. – № 2. – С. 78.
2. Дієсперов В.С. Сільські території як об'єкти організації економічної діяльності / В.С. Дієсперов // *Економіка АПК*. – 2014. – № 5. – С. 56-64.
3. Жданов С.О. Государственная политика развития сельских территорий / С.О. Жданов // *АПК: экономика, управление*. – 2005. – № 12. – С. 4–10.
4. Забуранна Л. В. Соціально- економічний розвиток сільських територій: теорія, організація і управління [Текст] : моногр. / Л. В. Забуранна, О.О. Корнійчук. - К.: ЦП „Компринт”, 2017. – 266 с.
5. Забуранна Л. В. Туристична підприємницька діяльність в аграрній сфері: теорія, організація : моногр. / Л. В. Забуранна. – К. : ННЦ "Ін-т аграр. економіки", 2012. – 480 с.
6. Закон України "Про основні засади державної аграрної політики на період до 2015 року" від 18 жовтня 2005 року № 2982-IV [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2982-15>.
7. Залізко В.Д. Демографічна складова сталого розвитку сільських територій як фактор впливу на економічну безпеку України / В. Д. Залізко // *Вісн. Хмельниц. нац. ун-ту*. – 2012. – № 4. – С. 10-15.
8. Кизима В. В. Розвиток / В. В. Кизима // *Філософський енциклопедичний словник*. – К. : Абрис, 2002. – С. 555.
9. Концепція загальнодержавної програми сталого розвитку сільських територій до 2020 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ligazakon.ua>.
10. Лендел М. А. Зарубіжна практика управління розвитком сільських територій: трансформація досвіду для України / М. А. Лендел, Л. М. Газуда, Н. М. Готько // *АгроІнком*. – 2012. – № 4-6. – С. 66-74.

11. *Могильний О. М.* Державна політика у розвитку сільських територій / О. М. Могильний // Економіка АПК. – 2010. – № 10 – С. 125–131.
12. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]: Статистична інформація. – Режим доступу: www.ukrstat.gov.ua
13. *Павлов О.І.* Сільський розвиток в Україні: теорія, практика, політика, управління: моногр. / О. І. Павлов. – Одеса : Астропринт, 2008. – 208 с.
14. *Пантелеєва О.И.* Изменения политики развития сельских территорий в развитых странах: возможные решения для России / О. И. Пантелеева // Экономика сельскохозяйственных и перерабатывающих предприятий. – 2010. – №7. – С. 19 – 22.
15. *Пантелеєва О.И.* Особенности реализации программ развития сельских территорий в США и странах Евросоюза / О. И. Пантелеева // Международный сельскохозяйственный журнал. – 2010. – № 4. – С. 9 – 14.
16. Проблеми забезпечення дохідності агропромислового виробництва в Україні в постіндустріальний період: Матеріали Десятих річних зборів Всеукр. конгр. вчених економістів-аграрників, 10–11 квіт. 2008 р., Київ. – К.: ННЦ ІАЕ, 2008. – 101 с.
17. *Прокопа І.В.* Сільські території України: дослідження і регулювання розвитку / І.В. Прокопа // Економіка України. – 2007. – № 6. – С. 50 – 56.
18. *Рябоконт В.П.* Проблеми формування соціально-економічних умов розвитку українського села / В. П. Рябоконт // Економіка АПК. – 2015. – № 9. – С. 68-74.
19. *Саблук П.Т.* Розвиток сільських територій - запорука відродження аграрної України / П.Т. Саблук // Вісн. аграр. науки. - 2006. - № 5. - С. 24-23.
20. Сельское сообщество XXI века. – Ирбит: Печатный вал, 2008 [Електронний ресурс]. – Режим доступа : <http://lib.rus.ec/b/197882/read>
21. *Славкова О.П.* Розвиток сільських територій: теорія, методологія, практика: [моногр.] / О.П. Славкова. - Суми : Сум. нац. аграр. ун-т, 2010. - 330 с.
22. Словник української мови [Текст] : [В 10 т.]. Т. 8. Природа - Ряхливий / АН УРСР, Ін-т мовознав. ім. О. О. Потебні ; [редкол.: І. К. Білодід (голова) та ін. ; уклад.: В. М. Білоноженко, В. В. Жайворонок, В. П. Забеліна та ін. ; ред. тому: В. О. Винник, В. В. Жайворонок, Л. О. Родніна, Т. К. Черторизька]. - К. : Наук. думка, 1977. – 928 с.
23. Соціально-економічні засади розвитку сільських територій (економіка, підприємництво і менеджмент): моногр. / М.Й. Малік, М.Ф. Кропивко, О.Г. Булавка; за ред. М.Й. Маліка. - К.: ННЦ ІАЕ, 2012. - 642 с.
24. Стратегічні напрями сталого розвитку сільських територій на період до 2020 року / Ю. О. Лупенко, М. Й. Малік, О. Г. Булавка та ін.; за ред. Ю. О. Лупенка та О. Г. Булавки. – К. : ННЦ ІАЕ, 2013. – 74 с.
25. *Уркевич В.Ю.* Про категорію «сталий розвиток сільських територій» / В. Ю. Уркевич // Сучасне земельне, аграрне, екологічне та природоресурсне право: актуальні проблеми теорії та практики: матер. Міжнар. наук.-практ. конф., (м. Біла Церква, 21–22 трав. 2010 р.). – Біла Церква : БНАУ, 2010. – С. 24–26.
26. Устойчивое развитие сельских территорий – важнейшая цель государственной агропродовольственной политики Российской Федерации / Е.И. Скринник // Экономика, управление. – 2009. – № 11. – С. 3–13.
27. Философский словарь [Текст] : словарь / ред.: М. М. Розенталь, П. Ф. Юдин. – М. : Политиздат, 1963. - 544 с.
28. *Шпикуляк О.Г.* Інституційні засади формування соціального капіталу в механізмі розвитку сільських територій / О.Г. Шпикуляк // Економіка АПК. – 2014. – № 8. – С. 63
29. *Юрчишин В.В.* сучасні аграрні перетворення в Україні / В. В. Юрчишин // НАН України, ДУ "Ін-т екон. та прогноз. НАНУ". – К., 2013. – 424 с.
30. Budget Summary and Annual Performance Plan, Financial Year 2010, USDA, 12 p.

Стаття надійшла до редакції 12.07.2017 р.

Фахове рецензування: 17.07.2017 р.

* * *